

جهان‌نمای تاریخ ایران

۱۰۷۶۲ پیش از میلاد مسیح تا ۱۹۷۰ میلادی

۱۱۳۸۳ پیش از هجرت پیامبر از مکه به مدینه تا ۱۳۴۹ خورشیدی

دکتر هوشنگ طالع

پژوهشگاه تاریخ تمدن و فرهنگ ایران زمین

سرشناسنامه:	طالع، هوشنگ، ۱۳۱۳	وضعیت فهرست نویسی:	فیا
عنوان و نام پدید آور:	جهان نمای تاریخ ایران: ۱۰۷۶۲ پیش از میلاد مسیح تا ۱۹۷۰ میلادی، ۱۱۳۸۳ پیش از هجرت پیامبر از مکه به مدینه تا ۱۳۴۹ خورشیدی / هوشنگ طالع	موضوع:	ایران - تاریخ - پیش از اسلام
مشخصات نشر:	لنگرود، سمرقند، ۱۳۸۹	موضوع:	ایران - تاریخ - پس از اسلام، ۱۲ ق.
مشخصات ظاهری:	۷۴ ص: ۲۹×۲۲ س م.	رده بندی کنگره:	DSR ۱۴۰ / ط ۲ ج ۹ ۱۳۸۹
		رده بندی دیویی:	۹۵۵/۰۱
		شماره کتابشناسی ملی:	۲۲۲۲۲۲۲

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

دکتر هوشنگ طالع جهان نمای تاریخ ایران

طراحی و صفحه آرایی: پرهون

چاپ نخست: ۱۳۹۰

شمارگان: ۲۰۰۰

ISBN: 978-964-7775-28-1

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۷۷۵-۲۸-۱

همه ی حقوق چاپ و نشر این کتاب محفوظ است.

تلفن: ۵۲۲۳۹۴۴ - ۰۱۴۲

گیلان - رشت: صندوق پستی ۴۱۳۵

نمبر: ۸۸۸۴۷۹۰۴ - ۰۲۱

تهران: صندوق پستی ۱۵۷۴۵-۱۱۵۵

در این نوشتار، از سه گاه شماری بر پایه‌ی: میلاد مسیح، میلاد زرتشت و هجرت پیامبر از مکه به مدینه، در راستای هم برگرفته شده است. برای آسانی کار خوانندگان، این نشان‌ها برای شماری‌های بالا، برگزیده شده‌اند:

پیش از میلاد مسیح - پ م / پس از میلاد مسیح / م م
پیش از میلاد زرتشت - پ م ز / پس از میلاد زرتشت - م ز
پیش از هجرت پیامبر از مکه به مدینه - پ م پ / پس از هجرت
پیامبر از مکه به مدینه - هجری خورشیدی (خ)

بر خود واجب می‌دانم، از سروان ارجمند، مهندس منوچهر پیشوا و فرشاد فرشید راد، برای هم اندیشی، رای زنی و کنکاش درباره‌ی تنظیم نقشه‌های مربوط به دوران ایران کهن و همچنین بر خود لازم می‌دانم از سروان گرامی، بیژن نعیمی و الهام نکونام برای طراحی و

سامان بخشی نقشه‌های ایران باستان و ایران نو، سپاسگذاری ویژه به عمل آورم.

بدون هم اندیشی، کنکاش و نیک کرداری سروان ارجمندی که از آنان با سپاس بسیار نام برده شد، فراهم آمدن این مجموعه امکان پذیر نبود. از آنجا که در این مجموعه از نقشه‌های ماهواره‌ای بهره گرفته شده است، پاره‌ای از پدیده‌های طبیعی مانند دریاچه‌ها، رودخانه‌ها به شکل امروزی نمایش داده شده‌اند، در حالی که در دوران‌های گوناگون، پهنه و بستر آنها بدین سان نبوده‌اند.

نام جای‌ها در دوران کهن، از روی ون دی داد و شاه‌نامه برگرفته شده‌اند و نام جاها در دوران باستان و نو، از روی بن‌نقشه‌های (اسناد) در دست رس.

دکتر هوشنگ طالع

فهرست نوشته‌ها:

پیش گفتار: ایران بزرگ، آریانا، ایرانا، ایران

بخش یکم: ایران کهن (از استقرار ایران‌ها در ایران و یج تا فروپاشی نخستین دین- دولت)

الف- ایران و یج

ب- مهاجرت ایرانی‌ها (ایرها)

پ- مَنگام شناسی تاریخ ایران کهن

ت- بنیان گذاری نخستین دولت ایرانی

ث- خاندان شامنشاهی ایران در دوران کهن

ج- گسل دولت فراگیر ملی

بخش دوم: ایران باستان (از بنیان گذاری دولت ماد تا فروپاشی شامنشاهی ساسانیان)

الف- بازسازی دولت فراگیر ماد (شامنشاهی ماد)

ب- شامنشاهی مَخامنشیان

پ- دولت فراگیر اشکانیان (شامنشاهی اشکانیان)

ت- شامنشاهی ساسانیان

بخش سوم: از فروپاشی شامنشاهی ساسانیان، تا برآمدن شامنشاهی صفویان

بخش چهارم: بازسازی دولت فراگیر ملی

شامنشاهی صفویان

شامنشاهی افشاریه

شامنشاهی زندیه

شامنشاهی قاجاریه

بخش پنجم: تجزیه سرزمین‌های ایران (از تجزیه ی قفقاز تا تجزیه ی بحرین)

فهرست نقشه‌ها:

ایران کهن

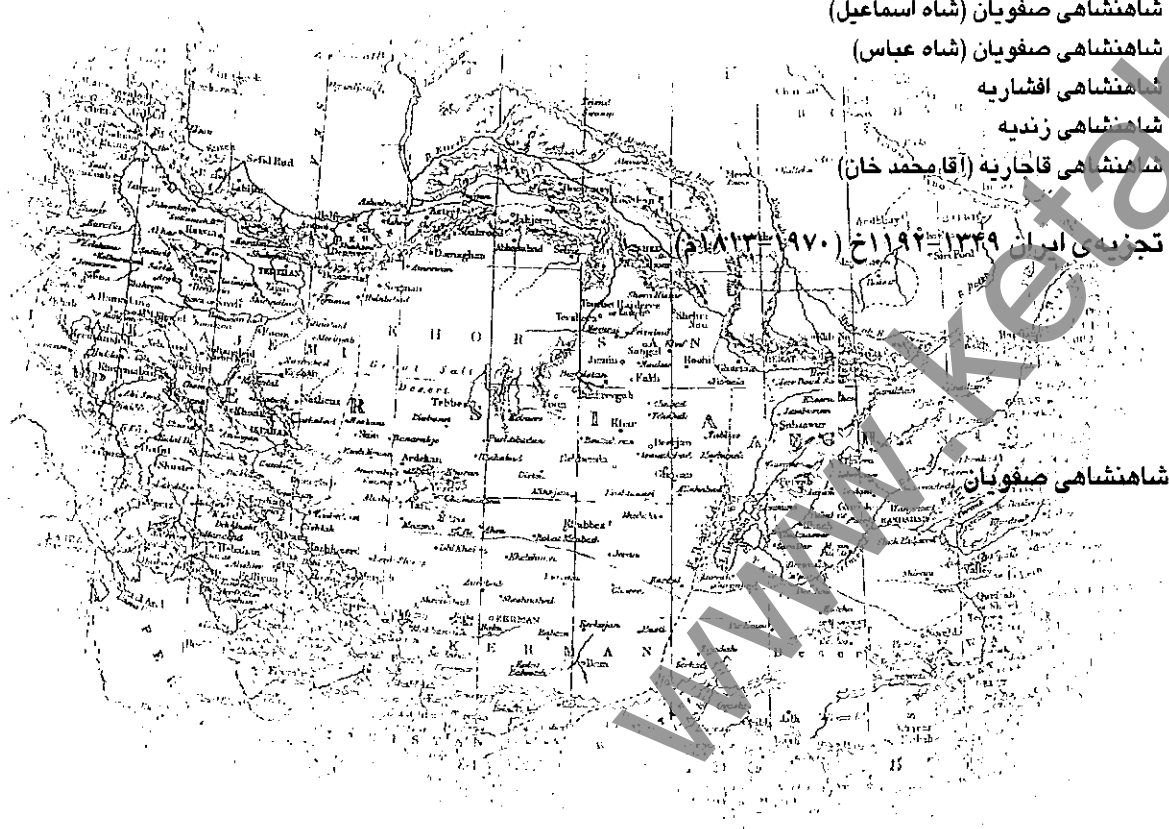
- پادشاهی پیشدادیان (کیومرث)
- شاهنشاهی پیشدادیان (جمشید جم)
- شاهنشاهی فریدونیان
- شاهنشاهی کیانیان
- شاهنشاهی لهراسبیان
- بازسازی دولت فراگیر ملی
- شاهنشاهی صفویان (شاه اسماعیل)
- شاهنشاهی صفویان (شاه عباس)
- شاهنشاهی افشاریه
- شاهنشاهی زندیه
- شاهنشاهی قاجاریه (آقا محمد خان)

ایران باستان

- شاهنشاهی ماد
- شاهنشاهی هخامنشیان
- شاهنشاهی اشکانیان
- شاهنشاهی ساسانیان

از فروپاشی شاهنشاهی ساسانیان، تا برآمدن شاهنشاهی صفویان

- طاهریان
- صفاریان
- سامانیان
- آل بویه (دیلیمان)
- غزنویان
- سلجوقیان
- خوارزمشاهیان
- ایلخانان
- امیران محلی
- تیموریان
- قره قویون لو (سیاه گوسپندان)
- آق قویون لو (سپید گوسپندان)

پیش‌گفتار

ایران بزرگ، آریانا، ایرانا، ایران

قلمرو فرمان‌روایی «دولت ایران»، در درازای تاریخ این سرزمین، یعنی از چند هزار سال پیش تا کمابیش دو سده‌ی اخیر، پهنه‌ی «فلات ایران» بود. فلات یا پشته (نجد) ایران، یک واحد شناخته‌شده‌ی جغرافیایی در سطح جهانی است. مرزهای فلات ایران، عبارتند از آن سوی کوه‌های قفقاز و رودخانه‌ی سیردریا (سیحون) در شمال، از خاوران، فلات یامپ و رود سند، از جنوب اقیانوس هند و خلیج فارس و از باختر، رودخانه‌ی فرات. در درازای سده‌ها، پایتخت شاهنشاهی ایران در کرانه‌ی باختری دجله قرار داشت. از این رو، سرزمین میان رودان (بین‌النهرین) را «دل ایران شهر» می‌نامیدند.

این سرزمین پهناور که بیش از چهار میلیون کیلومتر مربع وسعت دارد، در درازای چند هزار سال، قلمرو دولت ایران بود. البته در زمان‌های بسیار، این قلمرو، از پهنه‌ی فلات ایران فراتر رفته است و در زمان‌های نیز، چندین دولت ایرانی در (آرامش و یا جنگ و ستیز) در کنار هم در این پهنه فرمان‌روایی داشته‌اند.

با ظهور دولت عثمانی در این بخش از جهان، هجوم دولت مزبور به سرزمین‌های دولت ایران، چندین سده به درازا کشید و به دنبال فراز و فرودهای بسیار در جنگ‌های میان دو دولت، بخش‌هایی از سرزمین‌های ایران در باختر از دست رفت که مرزهای کنونی در غرب ایران زمین، کمابیش حاصل آن است. با آغاز سده‌ی نوزدهم میلادی، دولت ایران مورد یورش سازمان‌یافته‌ی استعمارگران اروپایی، یعنی امپراتوری‌های روس و انگلیس قرار گرفت. در زمانی کمتر از هفتاد سال، دولت ایران وسیله‌ی دو امپراتوری مزبور، تجزیه شد و بخش‌های پهناوری از آن تحت سلطه‌ی روس‌ها و پاره‌ای نیز زیر چنگ بریتانیا قرار گرفت.

چنان که گفته شد، با آغاز سده‌ی نوزدهم میلادی، فراگشت تجزیه‌ی دولت ایران در اثر یورش نظامی روس‌ها و انگلیس‌ها، آغاز شد و در فاصله‌ی زمانی سال‌های ۱۱۹۲ تا ۱۲۶۰ خورشیدی (۱۸۱۳ تا ۱۸۸۱ میلادی)، یعنی تنها عرض ۶۸ سال، ایران بزرگ تجزیه شد. قراردادهای منجر به تجزیه‌ی «ایران»، عبارتند از:

قرارداد گلستان (۱۸۱۳ م/ ۱۱۹۲ خ): برپایه‌ی این قرارداد، بخش‌هایی از سرزمین‌های قفقاز به اشغال روس‌ها درآمد.

قرارداد ترکمان چای (۱۸۲۸ م/ ۱۲۰۶ خ)، یا قرارداد تجزیه‌ی سرتاسری قفقاز

قرارداد پاریس (۱۸۵۷ م/ ۱۲۳۵ خ): بر پایه‌ی این قرارداد، دیوار جدایی میان مردم ایران و افغانستان کشیده شد.

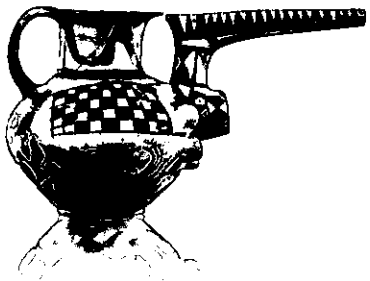
تجزیه مکران و بلوچستان (۱۸۷۱ م/ ۱۲۵۰ خ)

تجزیه سیستان (۱۸۷۳ م/ ۱۲۵۲ خ)

قرارداد آخال (۱۸۸۱ م/ ۱۲۶۰ خ): تجزیه‌ی سرتاسری سرزمین‌های خوارزم و فرارود و الحاق آن سرزمین‌ها، به امپراتوری روسیه تزاری.

در فراگشت تجزیه‌ی «دولت ایران» در سده‌ی نوزدهم میلادی، پایتخت دولت ایران در شهر تهران قرار داشت. از این رو، با هر تجزیه و جدایی، نام «ایران» برای باقیمانده‌ی آن بخش که در برگیرنده‌ی پایتخت یعنی «تهران» بود، باقی ماند. از این رو، در سال‌های اخیر، به دلیل عدم روشن‌گری لازم، دو مفهوم «دولت ایران» از گاه کهن تا تجزیه‌ی این واحد در قرن نوزدهم و دولت حاصل از تجزیه (به دلایلی که در بالا گفته شد)، در یکدیگر نداخل کرده و در نتیجه، سبب ایجاد بدفهمی‌ها و کژفهمی‌های بسیار شده است. بدین گونه برای «بازماندگان» دولت ایران از گاه کهن تا همین سال‌های اخیر، این توهم ایجاد شده است که منظور از واژه‌ی ایران، سرزمین و دولت کنونی ایران است. در حالی که اگر پایتخت دولت ایران در دوران تجزیه‌های اخیر فلات ایران، در شهر کابل، بخارا، گنجه، یا ...، قرار داشت، امروز بخش‌هایی که شهر کابل، بخارا، گنجه، یا ...، در آن قرار داشت، به نام «ایران» خوانده می‌شد. در آن صورت، «ایران» امروزی بدون تردید، نام دیگری می‌داشت و...

از این رو، باید که میان دو نام همسان اما با مفهوم ناهمسان، فرقی گذارد. شاید راه این است که از دولت ایران، از عهد کهن تا سده‌ی نوزدهم میلادی، به نام «ایران بزرگ» یا «ایران واحد (یگانه)»، یا به اصطلاح هم‌خانمانان افغانستانی «آریانا» و به گفته‌ی درست‌تر «ایرانا»، نام ببریم. اما باید دانست که برگزیدن هر یک از این نام‌ها و یا هر نام دیگری که بتواند فرقی میان این دو مفهوم (نام همسان ولی درون مایه‌ی ناهمسان، به گونه‌ای که یکی، جزیی از دیگری است و نه همه‌ی آن) را آشکار کند، متضمن اتفاق نظر همه‌ی فرزندان این پدر است. این چیزی است که امروز، اهمیت آن برای تاریخ‌نگاری و بررسی پیشینه‌ی کهن مردمانی که در این روزگار، از هم جدا افتاده‌اند و در واحدهای سیاسی گوناگون زندگی می‌کنند، بیش از هر زمان دیگر احساس می‌شود. با توجه به این که فرزندان این پدر، بسیاری و شاید پاره‌ای از آنها، در اثر قرار گرفتن زیر سلطه‌ی بیگانه و یا تحت تبلیغات بیگانگان، از «اصل خود» دور افتاده‌اند، می‌بایست برای بازجستن «روزگار وصل» فرهنگی، مراکزی فعال در خانه‌های این «فرزندان» برپا گردد، تا این کار سترگ، به انجام برده شود. فرزندان «پدر»، این مردمان‌اند و در حال حاضر، در این واحدهای سیاسی زندگی می‌کنند:

یکم_ در منطقه ی قفقاز :

جمهوری آذربایجان (اران)

جمهوری ارمنستان

جمهوری گرجستان

سرزمین‌های ضمیمه شده به خاک فدراسیون روسیه : داغستان، اوستی شمالی، چچن ستان، اینگوش ستان، قبادردین - بالخارستان، کراچای - چرکستان و اودیغه

دوم_ در منطقه ی خوارزم و فرارود

جمهوری ترکمنستان

جمهوری ازبکستان

جمهوری تاجیکستان

بخش‌های ضمیمه شده به جمهوری‌های قزاقستان و ترقیزستان

سوم_ افغانستان

چهارم_ ایران (کنونی)

پنجم_ بخش‌هایی از مکران و بلوچستان که ضمیمه ی خاک جمهوری پاکستان شده است و...

ششم_ کردها و دیگر مردمان سرزمین‌ها و بخش‌های تجزیه شده از سوی دولت عثمانی، در غرب «ایران زمین»

هفتم_ بحرین